

J. JABLONSKĮ PRISIMINUS

N. GRIGAS

Tebebūdamas Panevėžio mokytojų seminarijoje mokiniu, iš lietuvių kalbos vadovėlių ir žurnaluose bei laikraščiuose spausdinamų straipsnių lietuvių kalbos reikalu buvau jau gerokai susipažinęs su J. Jablonskiu-Rygiškių Jonu, vaizduodamasis jį žinančiu visas lietuvių kalbos paslaptis ir mokančiu jas skaitytojui taip išdėstyti, išaiškinti, kad viskas pasidaro aišku. Tuo tarpu man tuo laiku daug kas tebebuvo neaišku. Žinojau, kad jis profesoriauja, ir didžiausia mano svajonė buvo tapti jo mokiniu.

Pirmas mano pasimatymas su juo buvo, rodos, 1924 metais. Per velykų atostogas nuvykau į Kauną, kur jau studijavo Panevėžyje buvęs mano buto draugas Pr. Skardžius; jis ir nusivedė mane į J. Jablonskio paskaitą. Prisimenu, kad susirinkome netoli buvusių seimo rūmų dideliame kambaryje. Ir štai atsiveria durys, pro kurias įstumiamas į kambarį aukštame dviračiame vežime-kėdėje antklodėmis apkamšytas žilsva smailoka barzdele žmogus su kepuraitė ant pakaušio. Vežamas prie stalo, jis gyvomis akimis su lengva šypsena apžvelgė susirinkusius, sveikindamas visus lengvu galvos linkčiojimu. Į mane iš karto padvelkė nuo jo kažkokia šiluma, raudama iš širdies pradėjusių skverbtis pasigailėjimo jausmą tam didžiam žmogui, lyg kokiam kaliniui, amžinai prirakintam prie vežiojamos kėdės. O kai pradėjo kalbėti, visai užsimiršau prieš akis turįs fiziškai bejėgį senelį.

Ta diena, rodos, buvo paskutinė prieš studentų atostogas, ir jis, užuot skaitęs paskaitą, pasiūlė susirinkusiems pasikalbėti. Iš to pasikalbėjimo man ypač įstrigo į galvą jo pasakojimas, kaip Jonukas mokėsi pradžios mokykloje. Tuo pasakojimu jis, matyti, norėjo parodyti skirtumą tarp dabartinės mokyklos ir ano meto mokyklos, kada mokinukas turėjo pradėti mokytis klasėje, beveik nė žodžio nesuprasdamas, ką mokytojas kalba.

Gal kai ką čia nebe visai taip papasakosiu, kaip jis tada mums pasakojo. Į jo kalbos gyvumą, vaizdingumą negaliu nė pretenduoti. Bet bendras pasakojimo įspūdis ligi šiol man toks tebėra.

Jis ėmė pasakoti apie Jonuką trečiuoju asmeniu, tuo tarpu visiems buvo aišku, kad jis čia apie save pasakoja. Tai buvo jo pirmieji įspūdžiai Naumiesčio pradžios mokykloje.

„Paskambinus visi vaikai susirinkę į klasę ir susėdę į suolus. Jonukas dar neturėjo vietos ir atsisėdo į pirmą pasitaikiusią laisvą vietą. Mokytojas dar neateina, ir Jonukas pradeda žvalgytis po klasę. Pirmučiausia jam krinta į akis įvairūs paveikslai, kuriais nukabinėtos visos mokyklos sienos. Tai įvairūs gyvuliai, paukščiai, medžiai... Iš visų išsiskiria kažkokie dideli dideli visaip primarginti, suruožuoti paveikslai, kuriuose jis negalėjo išskirti nei gyvulio, nei paukščio, nei augalo. Pasirodo, kad tai būta žemėlapių. Priešaky didelė juoda lenta, o ant jos pakabintas vėl kažkoks paveikslas, sudarytas iš daugybės atskirų paveikslėlių, kurių dalis iš tolo sunku ir įžiūrėti. Čia matyti arklys, karvė, akėčios, pavalkai, kamuolys, žirklys ir begalės kitokių daiktų.

Pagaliau įeina į klasę mokytojas. Patikrinęs klasę, Jonuką jis pasodina į suolą prie nepažįstamo draugo. Prasideda pamoka. Vieniems vienokį, kitiems kitokį darbą davęs, mokytojas prieina prie pirmojo skyriaus, kuriame ir Jonukas sėdi.

Kiek apsipratęs su nepažįstamuoju draugu, kurs pasirodė besąs neblogo, nes nieko jam nedarė — nei žnaibė, nei spardė, kaip buvo girdėjęs iš kitų, namie būdamas, Jonukas pradeda sekti pamoką, nors nieko nesupranta, ką mokytojas aiškina. Draugas, kuris, matyt, daugiau žinojo, nori jam padėti ką šnibždėdamas į ausį. Mokytojui tai nepatinka, ir jis subara Jonuko draugą. Dabar Jonukui dar sunkiau pasidaro: jis norėtų žinoti, ką mokytojas sako, bet jis kalba rusiškai, o Jonukas, kuris namie lietuviškai tekalbėdavo, čia nieko nesupranta ir tik stengiasi susidaryti pamokos vaizdą nors iš to, ką mato kitus darant, ir todėl dar labiau viską seka klasėje.

Taip praeina kelios dienos. Jonukas apsipranta klasėje ir visą laiką seka, kas daroma mokykloje.

Paprastai, mokytojas pašaukia ką pavarde. Pašauktasis atsistoja, išeina iš suolo, sumušęs kojas, linktelėja į mokytojo pusę, tvirtais žingsniais prieina prie lentos, ant kurios kaba minėtasis paveikslas, sudarytas iš daugybės atskirų paveikslėlių, paima rodyklę ir su ja bakstelėja į kurią vietą; mokytojui dar ką pasakius, bakstelėja į kitą ar į trečią vietą; paskui vėl sumuša kojas, padeda rodyklę, vėl linktelėja mokytojui ir iškilmingai grįžta į savo vietą. Vieni tai padaro drąsiau, apsikriau, kiti ne taip drąsiai, ne taip apsikriai, lyg apsigandę. Jonukui rodėsi, kad ypač svarbu tai, ką mokytojas pasako, bakstelėjus rodykle į paveikslą. Ką jis sako, Jonukas vis dar nesupranta; bet iš mokytojo balso ir veido pradeda suprasti, kaip vienus pagiria, kitus papeikia. Pagirtieji drąsiau grįžta į savo vietas, o papeiktieji — dar labiau nusimena.

Ir Jonukui pradeda rodytis, kad čia mokoma savotiško sporto, lyg karėivius „muštro“. Vėliau jis pradeda net išskirti, kad tiems, kurie viską geriau, vikriau padaro, mokytojas sako „ašo“ (taip Jonukui girdėdavosi rusų kalbos žodis „хорошо“, vadinasi, gerai), o tiems, kurie viską prasčiau padaro, sako „niezna“ (taip jam girdėdavosi rusiškas žodis „не знаешь“, vadinasi, nežinai).

Ir Jonukas ypač pradeda sekti, kur rodykle bakstelėjus mokytojas sako „ašo“, o kur — „niezna“. Kai kurias vietas jis labai gerai įsidėmėjo. Pavyzdžiui, vieną mokinį aiškiai pagyrė, kai jis parodė gaidį, kitą — kai parodė arklą. Netrukus jis ir daugiau tokių giriamų vietų prisirinko. Dabar Jonukas darėsi vis drąsesnis ir drąsesnis. Kai kiti mokiniai, kažką mokytojui suminėjus, kelia rankas, pradeda ir Jonukas kelti ranką. Mat, jis pastebėjo, kad dažniausiai šaukia prie lentos kurį nors iš tų, kurie kelia rankas. Dabar jis tiktai laukia, ar nepašauks ir jo. Pašauktas jis jau iš tikro padarys ne blogiau už kitus. O pagalvojęs apie tai, kad ir jam pasakys „ašo“, Jonukas pradeda net nerimauti, kad taip ilgai negali pasirodyti, ir vis aukščiau kelia ranką. Jonukui vis labiau nerimaujant, kartą mokytojas paklausė:

— To paka miedia? (taip Jonukas nugirdo rusišką posakį „Кто покажет медведя?“ vadinasi, „Kas parodys lokį?“)

Jonukas, dabar net pusiau atsistodamas, pakelia ranką, nekantraudamas, kad vis negali pasirodyti prieš klasę. Pagaliau išgirsta šaukiant jį pavarde. Iššaukęs pavarde, mokytojas dar kažką susako, žiūrėdamas į Jonuką. Jonukas net pašoksta iš džiaugsmo. Juk štai iš tikro jis galės pasirodyti.

Jonukas atsistoja, išeina iš suolo, sumuša kulnį į kulnį, kad net batų auliukai susikrečia, žingt, žingt dideliais žingsniais kaip tikras vyras nužingsniuoja į lentą, prie kurios, atsigręžęs dar kartą, linktelėja mokytojui, paima rodyklę ir drožia ja iš karto gaidį, į pačią skiautereę, vadinasi, į tą pačią vietą, už bakstelėjimą į kurią jau nebe vienas gavo iš mokytojo Jonuko laukiamąjį „ašo“. Bet vietoj to „ašo“ mokytojas tik kažką suniurzgėjo, lyg duodamas suprasti, kad Jonukas ne taip daro. Nieko nelaukęs, Jonukas dar drąsiau kirto rodykle kitą kartą į arklą, už kurį irgi nebe vienam buvo sakyta „ašo“, ir mokytojas vėl kažką dar labiau nepatenkintas suniurzgėjo. Tada Jonukas trečią kartą drožė rodykle į kregždę, tik nebe taip drąsiai, nes gerai nebeatsiminė, ar į galvą, ar į uodegą reikia durti, kad būtų „ašo“. Jis dūrė į galvą, paskui patraukė rodyklės galą į uodegą, o vis dėlto nepatenkino mokytojo, kuris dabar jau visai piktai pasakė:

— Sadi, niezna! (vadinasi, „Садись, не знаешь“).

Dabar Jonukas suprato, kad mokytojas liepia eiti į savo vietą. Jis padėjo rodyklę, nebedrąsiai dar kaukštelėjo koją į koją, linktelėjo mokytojui, kad ir nebejautė iš to pasitenkinimo, ir įsižeidęs nukiūtino į suolą. Jis negalėjo suprasti, kas čia netiko, ką jis negerai padarė, kad mokytojas buvo nepatenkintas, nors Jonukas gerai atsimena, kad kitus už tą patį gyrė.

Grįždamas Jonukas jautė visų į jį įbestas akis, jautė, kad daugelis iš jo šaiposi; taip pat jautė, kad vis dėlto jis ką ne taip, kaip reikia, padarė, bet niekaip negalėjo suprasti, kodėl tai, kas kitiems buvo gerai, jam yra negerai. Ir atsisėdęs nuleido galvą. Pajuto pirmą nepasisekimą, kuris iš karto jį prislėgė. O kas bus toliau, jei ir daug kas taip nesiseks, kaip dabar nepasisekė tai, kas rodėsi taip aišku ir paprasta?

Kai mokytojas nuėjo tikrinti kitų skyrių mokinių ir pirmokus paleido iš akių, Jonuko draugas bakstelėjo jam į pašoną ir tarė:

— Tu ne ten rodei, kur reikia: liepė rodyti lokį, o tu rodei gaidį, liepė parodyti adatą, o tu rodei arklą, o kai liepė parodyti pavalkus, tu rodei kregždę, ir mokytojas suprato, kad tu nežinai. Bet tu nenusimink, palauk, aš tave pamokysiu, ir viskas bus gerai.

Per pertrauką ir kiti draugai Jonukui išaiškino, ką jis negerai darė, ir dabar jis suprato, kad reikia mokytis nesuprantamų mokytojo žodžių, o ne sporto, visų daromo, mokytojui iššaukus prie lentos.

Tik dabar jo mokslas pakrypo į tikras vėžes, kuriomis važiuoti vis dėlto visą laiką buvę sunku pradžios mokykloje, todėl ją baigęs gana silpnas ir dvejus metus turėjęs sėdėti pirmojoje gimnazijos klasėje“.

Tas jo pasakojimas buvo toks gyvas, vaizdingas, kad lig šiol aš, rodos, tebegirdžiu jo balsą, iš kurio pirmą kartą pajutau, kas yra mūsų bendrinė kalba, kurios tėvu jau žinojau esant J. Jablonskį, ir kokia jos tartis.

Kitais metais įstojau į Kauno universitetą, kuriame tikėjausi tiek daug išmokti. Ir koks buvo nusivylimas, kai universitete pasirodė tesąs vienintelis lituanistas specialistas šveicaras Senas. Gali būti, kad jis pakankamai turėjo žinių iš bendrųjų filologijos dalykų, bet viską gadino jo lietuvių kalbos nemokėjimas. Tam pavaizduoti duosiu vieną geriausiai atminty išlikusį pavyzdį. Per dialektologijos paskaitą jis ėmė mums aiškinti, kad žodžio *báltas* yra tvirtapradė priegaidė, o *l* kietas, tuo tarpu pats nepaprastai pabrėždamas, lyg kalte norėdamas mums savo išmintį įkalti, tą žodį taria *baĭ'tas* (su tvirtagale priegaide ir *l* minkštu). Manau, kad to vieno pavyzdžio užtenka parodyti, ko gali išmokti iš tokio mokytojo nemokantis savo kalbos, o mokačius, aišku, toks mokymas tegalėjo tik erzinti.

Dabar man rodėsi, kad vienintelė išeitis, norint pasimokyti lietuvių kalbos, yra patekti pas J. Jablonskį, kuris jau nebedėstė universitete, tik priiminėjo studentus, ateinančius padėti jam rašyti. Pats nebegalėjo rašyti, tik diktudavo. Netrukus ir man pasitaikė proga pas jį pakliūti, rodos, J. Balčikoniiui rekomendavus. Aišku, kad čia jokio kalbos kurso neidavome, o J. Jablonskio straipsnius spaudoje visi galėdavome skaityti ir kalbos iš jų mokytis, bet gyvas jo pavyzdys ir dažnos pastabos ką nevykusiai pasakius, pasikalbėjimai vis dėlto buvo didelis dalykas, nes jis nepraleisdavo nė vieno mūsų, jo „antrininkų“, nevykusio posakio nepataisęs. Be to, čia susipažindavome, kaip reikia rašinius paruošti spaudai. Jis mokė mus ir pačius spaudoje pasireikšti. Duodavo ką perskaityti, liepdavo pasibraukyti klaidas, jas susisteminti ir parašyti straipsnelį, kurį ištaisęs pats įteikdavo redakcijai. Atsimenu, kad ir su mano pavarde vienas kitas straipsnelis taip buvo išspausdintas.

Kartą buvau geriau nusiteikęs ir pradėjau laisviau kalbėti. O tokiais atsitikimais aš pats nepasijuntu, kaip pasidarau grynas kupiškėnas. Bekupiškėniuodamas pavartoju laiko kilmininką, dėl kurio jis man tuojau padarė pastabą. Žinojau, kad literatūrinėje kalboje jis nevartojamas,

o J. Jablonskio abejota, ar iš viso jis yra gyvosios kalbos faktas. Kai įtikinai, kad kupiškėnai iš tikro turi tokį kilmininką, jis paprašė mane rinkti iš gyvosios kalbos, ypač iš tautosakos, daugiau pavyzdžių, iš kurių paskui, rodos, vieną kitą įrašė į savo „Linksnius ir prielinksnius“ prie įvairių galų kilmininkų, neduodamas jam atskiro laiko kilmininko vardo. Tai rodo, kad jis visą laiką ir iš kitų mokėsi, ne tik juos mokė. O mažą begalėdamas bendrauti su gyvosios kalbos atstovais, jis nebeturėdavo progos rinktis medžiagos, tad dar labiau gaudydavo iš mūsų ypatingesnius posakius ar žodžius.

Kartą įsikalbėjome apie Vireliūną, taip pat kupiškėną. Neneigdamas jo nuopelnų, J. Jablonskis pyko ant Vireliūno dėl naujadarų, kurių daugelis iš tikro yra ir nereikalingi, ir nevykę. Bet čia pastebėjau, kad ir mano mokytojas kartais irgi klysta, laikydamas kai kuriuos žodžius neteisingai sudarytais.

J. Jablonskio širdį ir pastabumą, jautrumą savo artimui rodo toks atsitikimas. Tuo metu buvo įjėjęs į madą gydymasis badavimu. Susipažinęs su juo, ir aš panorau išmėginti jo gydomąjį veikimą, nes iš tikro negalėjau didžiuotis savo sveikata. Pradėjęs badauti, pastebėjau, kad J. Jablonskis vis labiau žiūri į mane su kažkokia nuostaba, lyg ir susigraudindamas. Kai ir pats pradėjau jaustis silpnėjęs dėl to badavimo, kartą, ilgokai į mane pasižiūrėjęs, pasakė:

— Pažiūrėk Tamsta po telefonu.

Man keistokas pasirodė jo noras, ir aš nesijudinau iš vietos. Jis vėl pakartojo:

— Pažiūrėk, pažiūrėk, gal laumės ten ką rasi.

Suminėjus laumę, pasijutau dar keistesnėje padėty besąs. Tada jis, visai susirūpinęs manimi, tiesiog liepė eiti prie lango, ant kurio buvo telefonas, ir pakelti jį. Kad ir nesuprantamas man buvo tas jo noras, pasiūžau jį vykdyti. Priėjęs pakėliau visą telefoną — po juo pinigai.

— Imk juos, čia tau laumė padėjo.— švelniai ir gundomai pakartojo jis.

Noromis nenoromis turėjau paimti tuos laumės pinigus, kai pradėjo įtikinėti matąs, kad man reikia pasistiprinti. Gerai žinąs studentuko padėtį. Gal kartais nevalgęs aš čia pas jį ateinaš.

Mano reikalai iš tikro nebuvo tokie blogi, kaip jam pasirodė dėl mano „pasninkavimo“, tad po kiek laiko aš jam norėjau gražinti skolą, bet jis jos neėmė, vėl suminėdamas paslaptinę laumę. Iš savo pusės aš jaučiau, kad ir jam jokie aitvarai pinigų neneša; dažnai jausdavau namuose nepritekliu. Bet kaip dabar jam gražinsi tą skolą, kad jis jos neima. Tuoį dingtelėjo mintis pasinaudoti ta pačia gerąja laume. Po darbo palaukiau, kol žmona jį išvežė iš kabineto, priėjęs prie lango, pakėliau telefoną ir padėjau po juo anąkart gautus pinigus. Taip ir bėgo laikas nė vienam nebeužsimenant apie tuos pinigus. Rodos, tik po kokios savaitės jis vėl į mane, atsėdusį prie darbo, įbedė tiriamas akis ir šyptelėjęs tarė:

— Tai laumė tebėr gyva!

Aš nieko nesakiau, supratęs, kad pinigai rasti, o jis pradėjo diktuoti savo straipsnį.

Kartais pasikalbėdavome ir apie universitetą. Kai pasiskundžiau Senu ir pasisakiau norįs mesti universitetą ir eiti į mokyklą, pagalvojęs jis tarė:

— Reikėtų Tamstai dar mokytis. . . Bet mokyklose iš tikro dabar nėra tinkamų lietuvių kalbos mokytojų. Neabejoju, kad Tamsta būtum už daugelį iš jų geresnis.

Taip kitais metais ir nutrūko mūsų bendras darbas, man išėjus mokytį.

Paskutinį kartą mačiau jį prieš pat mirtį Raudonojo kryžiaus ligoninėje. Buvo labai sublogęs, nusilpęs. Kai mane pažino, pirmas klausimas buvo, kaip sekasi mokytį. Kai atsakiau, kad nekaip, labai nustebo, kodėl. Aš aiškinau, kad nesiseka mokytį dėl netinkamo mokinių paruošimo žemesnėse klasėse, ypač pradžios mokykloje. Neturėdami tvirto pagrindo, aukštesnėse klasėse jie negali gerai įsisavinti naujų dalykų, o visoms jų mokslo spragoms užkaišioti aukštesnėse klasėse nebėra laiko. Man rodėsi, kad reikia pačiam iš pat pradžios mokytį, tada negalėsi kitų kaltinti, jei nesiseks darbas, ir bus aišku, kad pats esi kaltas.

Ir jis su tuo sutiko.
